

ABBASİ DEVRİNDE NESİR VE AL-HARÎRÎ

Araş. Gör. Bedrettin AYTAÇ

I. ABBASİ NESRİNE GENEL BİR BAKIŞ

Abbasiler Devri, m. 750-1258 yılları arasını kapsamaktadır. Dört devir halinde ele alınan Abbasiler Çağı'ndâ, daha önceki devirlere göre, edebiyatta bir canlanma ve gelişme göze çarpmaktadır. Nesir de, bu doğrultuda gelişmesini sürdürmüştür. Abbasi Edebiyatının önemli özelliklerinden birisi, İslam Devleti'nin gelişmesi ve bunun sonucunda değişik milletlerden unsurların karışmasıyla, dili Arapça olan, ancak kendi milli özelliklerini de koruyan, değişik formlar ve üsluplar içeren bir İslam Edebiyatının meydana gelmesidir. Bu İslam Edebiyatı içinde, İranlılar ve özellikle Türkler, önemli bir yer tutmaktadırlar. Arapça eserler veren birçok Türk bilgini, edebiyatçısı, dilcisi yetişmiştir. Bunlar arasında al-Cavharî (öl. 1002), "al-Şihâh" adlı sözlüğün yazarıdır. Abbasi nesrinde, "hitabet", "risale", "antoloji", "kıssa", "makâlât", "munâzarât", "markarne" türlerinde eserler Verilmiştir. Ayrıca, Yunanca, Süryanice ve Pehlevi dillerinden yapılan çeşitli çeviriler de, Abbasi nesrinde önemli bir yer tutmaktadır.

Abbasiler Devri nesrinde, başlangıçta önemli bir yeri olan hitabetin, gittikçe bu önemini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bu devirde hitabet, gittikçe zayıflamıştır.

Daha önceleri, hitabeti ortaya çıkaran faktörlerden olan al-^caşabiyya (soy sop düşkünlüğü) ve hizipçilik ruhunun, gücünü zamanla kaybetmesi ve insanların görüşlerini ifade için yazılı araçlara başvurması, bu sonucun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır¹.

İbn Nubâta (doğ. 946), bu devrin ünlü hatiplerindendir. İbn Nubâta'nın, Bizans ordularıyla savaş halinde bulunan emirleri cesaretlendirmek için yazdığı hutbelerinin önemli olduğu bilinmektedir².

1 Hanna al-Fâhûri, *Târih al-Âdab al-Ârabi*, Beyrut, (12. Baskı) 1987, s. 365.

2 Huart, Clement, *Arab ve İslam Edebiyatı*, (Çev. Cemal Sezgin) Ankara Tarihsiz, ş. 134.

Ayrıca, al-Hatib al-Bağdâdî (doğ. 1002) ve al-Hatib al-Tabrizî (doğ. 1030) de ünlü hatiplerdendir. al-Bağdâdî'nin ayrıca dört ciltlik bir "Bağdat Tarihi" yazdığını da bilmekteyiz. Ancak, ünlü hatiplerin mevcudiyetine rağmen, yukarıda belirttiğimiz sebepler sonucu hitabet önemini kaybetmiş ve zamanla, yalnızca Cuma günleri ve bayramlarda mescitlerde hutbeler okunur olmuştur.

Abbasi Edebiyatının ilk devresi diye adlandırabileceğimiz devre (Abbasiilerin kuruluşundan 9. yy.ın sonuna kadar), Abdulhamîd b. al-Kâtib'in üslubunun bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Bu ekolde °Abdullah b. al-Mukaffa° (öl. 769), Ahmad b. Yûsuf b. al-Kâsım b. Şubayh, Amâra b. Hamza, Sahi b. Hârûn, al-Hasan b. Sahi, °Amr b. Mas'ada gibi yazarlar bulunmaktadır. Ancak, İbn al-Mukaffa bu ekol nesir yazarlarının en ünlüsüdür. İbn al-Mukaffa'yı bu üne kavuşturan, Pehlevi dilinden yaptığı çeviriler ve özellikle de, Kalîla va Dimna çevirisidir. °Abdullah b. al-Mukaffa, Pehlevi dilinden Hudaynâme, Ayin-nâme, al-Tâc, Mazdak, al-Durra al-Yatıma va'l-Cavhar al-Şamîna adlı tarih kitaplarını da Arapçaya çevirmiştir. Bunlardan başka, Risâla al-Şahâba adlı bir risalesi de ünlüdür ve diğer eserleriyle birlikte, Abbasi nesrinin önemli ürünlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İbn al-Mukaffa°, bu risalesini Abû Ca°far al-Manşûr'a yazmıştır ve kendi telifi olduğu sanılmaktadır. Burada yazar, o zamanki saltanatı bazı yönlerden eleştirmiş ve ıslah yollarını göstermiştir. Bunu yaparken de, İranlıların tarihlerini, siyasi ve idari prensiplerini esas almıştır.

al-Adab al-Şağir, dini, sosyal ve bazıları da siyasi konularda çeşitli öğütleri içeren, Pehlevi dilinden tercüme edilmiş bir eserdir. Ayrıca, İbn al-Mukaffa°nın kendisinin bu esere bir şeyler kattığı da, belirtilmiştir³.

al-Adab al-Kabîr ise, temelde al-Adab al-Şağir'den fazla farklı değildir. İki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sultanlarla, sultanların tebaasıyla ve tebaanın sultanlarla ilişkisi üzerinde sözler bulunmaktadır. İkinci bölüm ise, tebaayı oluşturan insanların birbirleriyle ilişkileri hakkında öğütlerdir. İbn al-Mukaffa°, bu kitabı da, Pehlevi dilinden Arapça'ya çevirmiştir⁴.

Kalîla va Dimna, İbn al-Mukaffa°nın, yine Pehlevi dilinden Arapçaya kazandırdığı hikayeler mecmuasıdır. Bu eserin de asıl gayesi, sultanlara, devlet yöneticilerine çeşitli konularda öğütler vermektir.

3 Muhammad Mahdi al-Başir, *Fil Adab al-Abbâsi*, Bağdat 1949, s. 16.

4 Hanna al-Fâhurî, o.g.e., s. 439.

Nesirde ikinci ekolde ise, al-Câhiz olarak adlandırılan Abü Oşmân °Amr b. Bakr (775-868)'i görmekteyiz. al-Câhiz, Basra'da doğmuş, yetişmiş ve Arapça, dini bilimler, felsefe, mantık, riyaziyat, tabii ilimler tahsil etmiştir. al-Aşmaî, Abü Ubayda, Abü Zayd al-Anşârî, al-Ahfaş, ve al-Nazzâm gibi bilginlerden dersler almıştır.

Ayrıca, Arap Edebiyatında ciddiyetle şakayı bir arada kullanan ilk yazardır. Abbasi nesrinin ustalarından al-Câhiz'in edebiyat, felsefe, din, tarih, siyaset, coğrafya ve hatta iktisat konularında eserleri bulunmaktadır. Risâla al-Tarbî va'l tadvîr, Kitâb al-Bayân va'l Tabyîn, Kitâb al-Buhala, Kitâb al-Hayavân, bu ünlü yazarın önemli eserleri arasında sayılabilir.

Ayrıca, Türklerin üstünlükleri üzerine yazdığı, "Fazâil al-Atrâk" adlı bir eseri de mevcuttur. al-Cahiz, bu belirttiğimiz eserlerinden Risâla al-Tarbî va'l Tadvîr'de çeşitli felsefi, ilmi ve tarihi meseleleri ele almaktadır.

Kitâb al-Bayân va'l Tabyîn, çeşitli edebiyat örneklerinden, ayrıca Kur'an ayetlerinden, hadis ve şiirden, hikmetli sözlerden, hutbelere örnekler içeren bir belagat kitabı niteliğindedir. Eser, didaktik bir özellik de taşımaktadır. al-Câhiz'in diğer eserlerinde de görülen, konuları bir düzen ve sıra izlemeden, bir ilgi gözetmeden ard arda rastgele olarak yazması, bu eserde de görülmektedir.

Kitâb al-Hayavân ise, adından da anlaşıldığı gibi, al-Câhiz'in hayvanlar üzerine yazdığı bir eseridir. al-Câhiz, bu eserinde çeşitli hayvanların özelliklerinden, yaratılışlarından bahsetmektedir. Eser, hayvanlarla ve onların insanlarla olan ilişkileri üzerine sözler, şiirler, kısa hikayeler de içermektedir. Ayrıca bu eserde yazarın tabiatı oluşturan unsurların sahip oldukları müsavi değeri ispat etmek için sarf ettiği çaba ile, ilahiyatla da ilişkili kabul edilmektedir⁵.

Kitâb al-Buhalâ ise, gerek Arap, gerek dünya edebiyatında, cimriler üzerine yazılan eserlerin en güzellerinden biri olarak değerlendirilmektedir⁶. al-Câhiz burada cimrileri değişik yönleriyle sunmayı, onları geniş bir bakış açısıyla tanıtmayı amaçlamıştır. Eser, cimrilerle ilgili çeşitli özdeyişler ve sözler de içermektedir.

al-Câhiz'in Kitâb al-Hayavân ve Kitâb al-Buhalâ'adlı eserleri de, didaktik nesrin önemli ürünlerinden olarak kabul edilmektedir, al-

5 de Vaux, Carra, "Cabiz", *İslam Ansiklopedisi*, III, M.E.B, İstanbul 1988, s. 14.

6 ÇaHI Mardum, *al-Câhiz*, Şam 1930, s. 36.

Câhiz'in ayrıca Kitâb al-Mahâsin va'l Azdâd adlı eseri de ünlüdür. al-Cahiz'in, konuşur gibi yazması ve bunu yaparken de fikirler arasında bir münasebet gözetmemesi, onun üslup özelliğidir.

Muhammad Mahdî al-Başîr, onun bunu cahilliğinden veya özen göstermemesinden değil, mütevazî görünmek için yaptığım belirtmektedir?

Abbasi Edebiyatında üçüncü ve dördüncü devirlerde, nesirde risale, hikaye ve makame gibi türlerde eserler, verildiği görülmektedir. Bu devirlerde, sosyal hayattaki gelişme ve refahın artmasına paralel olarak eserlerde süslü, sanatlı bir anlatımın ortaya çıktığı, seci ve diğer söz sanatlarına büyük ölçüde yer verildiği görülmektedir. Yazarlar, eserlerinde anlamdan çok yazıların dış görünüşü ile, yani üslubu ile uğraşmışlar ve buna önem vermişlerdir.

Bu devirde, risalede İbn al-°Amid (öl. 970), Abü Bakr al-Hârizmî (öl. 993), Abü İshâk al-Şâbî, al-Şâhib b. cAbbâd (938-990) ve Badi al-Zamân al-Hamazânî (969-1007) ünlüdür.

Ayrıca, al-Kâzî al-Fâzîl da önem taşımaktadır. Hatta al-Kâzî al-Fâzîl, ayrı bir ekolün öncüsü de sayılmaktadır. O da, temelde üçüncü ekoldekiler gibidir; ancak "tevriye" ve "cinas" kullanmak ve çeşitli yollarla "itnab" yapmakta aşırılığa kaçmıştır. Ayrıca, "istiare" ve "me-caz"ı daha çok kullanmıştır. Bundan dolayı da, "al-farîka al-Fâziliyya" diye anılan bir ekolün önderi olmuştur.

Bu devir Abbasi nesrinde hikaye (al-Kıssa) örnekleri de görülmektedir. Bunlar arasında "Sîra °Antara" önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca "Alf Layla va Layla" da, bu devir nesrinde dikkati çekmektedir. Bu hikâyeler de, kendi aralarında "al-Habar", "al-Fukâha (al-Nâdir)", "şamar" ve "al-Rivâya" gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Bunlardan tarihle ilgili bir konuyu ele alanlara "al-Habar", nükteli bir konu içerenlere "al-Fukaha", gece toplantılarında anlatılanlara "al-Samar" ve bir esas olayın etrafında diğer olayların geliştiği, çeşitli kişilerin yer aldığı türe de, "al-Rivâya" denmektedir.

Bunlardan Sîra °Antara, Cahiliye döneminde yaşamış bir halk kahramanı olan °Antara (525-615)'nin hayat hikayesini içermektedir. Ancak çeşitli hayal unsurları katılmıştır. Cahiliye Araplarının çöldeki ha-

yatlarını, savaşlarını, huylarını, adetlerini yansıtan bir eser durumundadır. Eserin, "al-Sıra al-Şâmiyya" ve "al-Sîra al-Hicâziyya" olmak üzere iki metni bulunmaktadır. Yazarının kim olduğu kesin bir şekilde bilinmemektedir. Çok çeşitli yazarlarca meydana getirildiği kabul edilmektedir.

Alf Layla va Layla (Binbir Gece Masalları) ise, Hint-Fars menşeli olduğu kabul edilen bir masallar mecmuasıdır ve Abbasi nesrinin önemli ürünlerindedir. Eserin "Hezâr Efsâne" adlı masallar topluluğundan Pehlevi dilinden çevrildiği, ancak özellikle Bağdat ve Mısır'da geçen Arap orijinli çeşitli hikayelerle süslediği bilinmektedir. Sadece Abbasi nesrinin değil, aynı zamanda dünya edebiyatının önemli eserlerindedir. Birçok dile çevrilmiş, doğu ve batıda çeşitli yazarları etkilemiştir. Abbasi nesrinde, özellikle son devirlerde görülen bir diğer nesir türü de, al-makâma (makame) dir.

Makame, kaynağı Arap Edebiyatı olan seçili küçük hikaye türüdür. Makamelerde hayali bir anlatıcı ve hayali bir kahraman bulunur. Olaylar, bu hayali kahraman etrafında cereyan eder. Genellikle, ahlaki ve sosyal bir ders verme amacı taşıyan bu eserlerde, aynı zamanda beyan, bedii gibi belagat unsurlarının da yer aldığı görülür. Makame kelimesini ele aldığımızda, bu kelimenin Cahiliye Devrinde kabile toplantısı anlamında kullanıldığı, daha sonra Emevi ve ilk devir Abbasi halifeleri zamanında halifelerin, dindar kişilerin ağzından dini ve ahlaki hikayeler dinlemek amacıyla yaptıkları toplantıları anlatmak için kullanılmıştır.

Daha sonra bu kelime, "sözlü hikaye" anlamım taşımıştır. Ancak III. h. yy.dan sonra da, halk arasında yayılan bir çeşit dilenci hitabesi anlamında kullanılmaya başlanmıştır⁸.

Makame, Badî¹ al-Zamân al-Hamazânî tarafından geliştirilip işlenerek gerçek, anlamda edebi bir tür halini almıştır. al-Hamazânî'nin makamelerinde, hikayeci 'İsâ b. Hişâm'ın dilinden, kahraman Abû'l Fath al-İskandarî'nin maceraları hikayeler şeklinde anlatılır. Bunların arasında, birbirinin tekrarı niteliğinde olanlar da vardır. Konular, genellikle "kudya" yani, kurnazca fikirlerle para kazanma etrafında kurulmuştur. al-Hamazânî makamelerinde üslup ve şekle olduğu içeriğe de önem vermiş ve öğretici bir amaç gütmüştür. al-Hamazânî'nin makamelerinden, o zaman Bağdat'taki sosyal hayat hakkında bir fikir edinmek de mümkündür. Bu

8 Brockelmann, Cari, "Makame", *İslam Ansiklopedisi*, VII, M.E.B. İstanbul 1988, s. 2000.

makameleri Sicistan hükümdarı Halaf b. Ahmad'a ithaf ettiği bilinmektedir. al-Hamazânî'nin makameleri, h. 1298 yılında İstanbul'da ve 1889 yılında da Beyrut'ta şerhleriyle Muhammad °Abduh tarafından yayımlanmıştır.

II. AL-HARİRÎ VE MAKAMELERİ

II. 1. *al-Harîrî*

Makâmîe türünün en büyük ikinci üstadı olan Abû Muhammad al-Kâsım bin °Alî bin Muhammad al-Harîrî, h. 446/m. 1054 yılında, Basra yakınlarındaki Maşân'da doğmuş, orada yetişmiş ve devrin ünlü bilginlerinden dersler almıştır.

Çeşitli kaynaklarda, al-Harîrî'nin Abû'l Kasım bin al-Fazl al-Kacabânî al-Başrî'den edebiyat dersleri aldığı belirtilmektedir⁹.

Ancak, bu bilginin sağlıklı olmadığı, çünkü al-Harîrî'nin hocası olduğu ileri sürülen al-Kaşabânî'nin h. 444/m. 1052 yılında öldüğü de ifade edilmiştir¹⁰.

al-Harîrî, uzun süre Basra'da halife al-Mustarşid Billâh'ın sarayında "sahib al-Habar (istihbarat bölümü müdürü)" olarak görev yapmıştır.

al-Harîrî'nin zeki, kültürlü, Arapçayı güzel konuşan biri olduğu bilinmektedir. Bu ünlü yazarın kısa boylu, gösterişsiz, çirkin görünüşlü ve ayrıca cimri birisi olduğu da, bilinenler arasındadır.

al-Harîrî, yazarlığının yanısıra, aynı zamanda bir dilcidir. "Durrat al-Gavvâş fi Avhâm al-Havaşş" adlı eseri, yazarların yaptıkları dil yanlışlarını ele alıp açıkladığı bir eserdir. Ayrıca, "Mulhat al İ°râb fi'l Nahv" adlı, gramerle ilgili bir eseri de mevcuttur. Bu eser, M.L. Pinto tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Durrat al-Gavvâş fi Avhâm al-Havâşş'in bir kısmı, -de Sacy tarafından neşredilmiştir. Daha sonra Thornbecke tarafından tümü yayımlanmıştır.

II.2. *al-Harîrî'nin Makameleri*

al-Harîrî'nin ona büyük ün kazandıran eseri, şüphesiz ki, sayıları elliye bulan makameleri (makâmât al-Harîrî)dir.

al-Harîrî, bu makameleri Badi° al-Zamân al-Hamazânî'nin makamelerinden esinlenerek ve temelde onu örnek alarak yazmakla "beraber,

⁹ bkz. Yakût al-Hamavi, Mu°cam *al-Udabâ*, XVI, Kahire 1937, s. 261, Muhammad Mahdl, a.g.e., s. 101.

dil, üslup, ve hayal gücünün ustalıklı kullanılması bakımından ondan üstün olduğu, çeşitli araştırmacılarca kabul edilmektedir¹¹.

al-Harîrî'nin makameleinde, anlatıcı al-Râvî kişiliğindeki al-Hâriş b. Hammâm'ın dilinden, Abû Zayd al-Surûcl adlı kahramanın maceraları anlatılır.

al-Hâriş b. Hammâm, gezgin, dünyayı dolaşan ve bilge birisidir. Abû Zayd al-Surûci ise, dilenci kılığında, tamahkar ve hilekar biridir. Ancak, güzel konuşmakta, insanı etkilemekte, amacına ulaşmak için her türlü yalanı söylemekte, hileye başvurmaktadır. Fakat, gittiği her yerde, al-Hâriş b. Hammâm'la karşılaşmakta, al-Hâriş onu, söylediği yalanlardan ve yaptığı hilelerden dolayı ayıplamakta, o da ondan kendisini bağışlamasını istemektedir.

al-Hâriş b. Hammâm'm, aslında al-Harîrî'nin kendisi olduğu da, belirtilmiştir.

Ayrıca, al-Harîrî'nin, makamelerin kahramanı olan Abû Zayd al-Surûci ile Basra'da Banü'l Haram mescidinde karşılaştığı da bilinmektedir. al-Harîrî, bir gün mescitteyken, içeri fakir, üstü başı perişan birisi girer. Bu arada mescitte üst düzeyden birçok kimseler ve vali de bulunmaktadır. Bu kişi, bir vesileyle konuşmaya başlar. Arapçası gayet güzel, edebi kültürü ise iyi bir seviyededir. Kendisine adı ve nereli olduğu sorulduğunda, "Adım Abû Zayd'dır" der¹².

Böylece al-Harîrî, kırksekizinci makameyi yazar ve "al-Makâma al-Harâmîyya" olarak adlandırır. al-Harîrî'nin yazdığı ilk makame budur. al-Harîrî, bu makameyi halife al-Mustarşid Billâh'ın veziri olan Şaraf al-Dîn Abû Naşr Anüşîrvân bin Hâlid bin Muhammad al-Kâşânî'ye sunar. Vezir, bu makameyi çok beğenir ve al-Harîrî'den bu tarzda birkaç makame daha yazmasını ister. al-Harîrî de, vezirin bu isteğini kırmayıp kabul ederek, diğer makameleri yazar ve böylece elli makame olarak eserini tamamlar.

Makamat'ın ortaya çıkması konusunda daha başka görüşler de vardır. Bunlardan biri de, al-Harîrî'nin, eserini önce kırk makame olarak yazdığı şeklindedir. Buna göre, al-Harîrî önce bu kırk makameyi yazmış ve Basra'dan Bağdat'a götürmüştür. Bağdat'taki ünlü edebiyatçılar ise, gördüklerinde, bunun al-Harîrî'nin kendi eseri olmadığını

10 Margoliouth, P.S, "al-Hariri", *İslam Ansiklopedisi*. V, M.E.B. İstanbul 1988, s. 238.

11 bkz, Huart, *Clenteat, a.g.e.*, s. 138, Margoliouth, D.S, *a.g.m.* s. 239.

12 Huart, Clement, *a.g.e.*, s. 138. al-Fariri, *Makamat* (Çev. Sabri Sevsevü), M.E.B. İstanbul 1986, s. 7.

zannetmişlerdir. al-Harîrî, eserin kendine ait olmadığını söylemişse de ona inanmamışlar ve onu denemek istemişlerdir. Ona, bir konu vermişler ve bu konu üzerinde yazarak yazarlık kabiliyetini göstermesini söylemişlerdir. Ancak bu sırada heyecanlanan al-Harîrî, istenilen şeyleri yazamamış ve bu durumdan müteessir bir halde Basra'ya dönmüş, makamelerine on makame daha eklemiş ve bunları Bağdat'a göndermiştir.

al-Harîrî'nin makamelerinde, üslup ve şekil bakımından bir zenginlik göze çarpmaktadır. Ayrıca, atasözleri ve deyimlere de yer verilmiştir¹³.

al-Makâmât'ın bazı kısımları 18. yy. da Schultens ve Reiske tarafından Latinceye çevrilmiştir. Daha sonra, 1822'de de Sacy tarafından yayımlanmıştır. Eser, Friedrich Rückert tarafından Almancaya çevrilmiş ve 1826'da "Die Verwandlung von Abu Seid von Serug" başlığıyla yayımlanmıştır.

al-Harîrî'nin bugün elimizde bulunan elli makamesi şu adları taşımaktadır:

1-	al-Şan ° âniyya	(Birinci	Makame)
2-	al-Halvâniyya	(ikinci	")
3-	al-Dînâriyya	(Üçüncü	")
4-	al-Dimyâtiyya	(Dördüncü	")
5-	al-Küfiyya	(Beşinci	")
6-	al-Marâğîyya	(Altıncı	")
7-	al-Barka'idiyya	(Yendinci	")
8-	al-Ma ° arriyya	(Sekizinci	")
9-	al-İskandariyya	(Dokuzuncu	")
10-	al-Rahbiyya	(Onuncu	")
11-	al-Şâviyya	(Onbirinci	")
12-	al-Dimaşkiyya	(Onikinci	")
13-	al-Bağdâdiyya	(Onüçüncü	")
14-	al-Makkiyya	(Ondördüncü	")
15-	aî-Farziyya	(Onbeşinci	")
16-	al-Mağribiyya	(Onaltıncı	")

13 Bu konuda bkz. Koçak, İnci, "al-HarüTnin Makâmât'mdaki Bazı Atasözleri ve Deyimler," *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, 1982, XXX, Sayı 1-2, s. 18D.

17-	al-Kahkâriyya	(Onyedinci	")
18-	al-Sincâriyya	(Onsekizinci	")
19-	al-Nuşaybiyya	(Ondokuzuncu	")
20-	al-Fârûkiyya	(Yirminci	")
21-	al-Râziyya	(Yirmibirinci	")
22-	al-Fıurâtiyya	(Yirmikinci	")
23-	aI-Şîriyya	(Yirmiüçüncü	")
24-	al-Kâtıriyya	(Yirmidördüncü	")
25-	al-Karrâciyya	(Yirmibeşinci	")
26-	al-Rakta	(Yirmialtmı	")
27-	al-Vabariyya	(Yirmiyedinci	")
28-	al-Samarkandiyya	(Yirmisekizinci	")
29-	al-Vâsitiyya	(Yirmidokuzuncu	")
30-	al-Süriyya	(Otuzuncu	")
31-	al-Ramliyya	(Otuzbirinci	")
32-	al-Tayyibiyya	(Otuzikinci	")
33-	al-Tiflisiyya	(Otuzüçüncü	")
34-	al-Zabîdiyya	(Otuzdördüncü	")
35-	al-Şîrâziyya	(Otuzbeşinci	")
36-	al-Malâtiyya	(Otuzaltmı	")
37-	al-Sa ^c diyya	(Otuzyedinci	")
38-	al-Marviyya	(Otuzsekizinci	")
39-	al- ^c Ammâniyya	(Otuzdokuzuncu	")
40-	al-Tabrîziyya	(Kırkıncı	")
41o	al-Tannîsiyya	(Kırkbirinci	")
42-	al-Nacrâniyya	(Kırkikinci	")
43-	al-Bakriyya	(Kırküçüncü	")
44-	al-Şitaviyya	(Kırkdördüncü	")
45-	al-Ramniyya	(Kırkbeşinci	")
46-	al-Halabiyya	(Kırkaltıncı	")
47-	al-Hicriyya	(Kırkyedinci	")
48-	al-Harâmiyya	(Kırksekizinci	")
49-	al-Sâsâniyya	(Kırkdokuzuncu	")
50-	al-Başriyya	(Ellinci	")

Bu bilgilerden sonra, örnek olarak Harîrî'nin bir makamesini ele alıp incelemek doğru olacaktır.

III. al-HARİRÎ'NİN MAKAMELERİNDEN BİR ÖRNEK (al-KÜFÎYYA)

III.1. *al-Küfiyya Adlı Makalenin İçeriği*

al-Harîrî'nin al-Küfiyya olarak adlandırdığı beşinci makamesinde de, diğer makamelerinde olduğu gibi al-Hârîş b. Hammam anlatıcı konumundadır. Altı sayfalık bu makamede, anlatıcı al-Haris b. Hammam, bir gece arkadaşlarıyla oturup sohbet ederken kapı çalınır ve fakir, yaptığı uzun yolculuktan dolayı yorgun, perişan durumda olan bir seyyah çıkagelir. Evdekiler onu ağırlarlar, ona yemek ikram ederler. Daha sonra ışığı yakıp yüzüne dikkatle bakınca al-Hârîş b. Hammam onun Abü Ziyad al-Surûcî olduğunu anlar, al-Surûcî, burada da tatlı dilli, konuşması ile insanları etkileyen birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ondan, çeşitli hikayeler veya yolculuğunda gördüklerini anlatmasını ister. Bunun üzerine Abü Zayd, oraya gelmeden önce yine o gece* olan bir olayı anlatır. Abü Zayd, o gece daha önce bir başka evin kapısını çalmış, orada onu bir köle karşılamış ve eve davet etmiştir. Daha sonra Abü Zayd, bu kölenin kendi çocuğu olduğunu anlamıştır. Fakat içinde bulunduğu ümitsiz durum, oğluna gerçeği açıklamaya mani olmaktadır. Abü Zayd, işte bunun için oradakilerin kendisine yardım etmelerini ister. Onlar da, aralarında yirmi altın toplayıp ona verirler. Abü Zayd, buna çok memnun olmuştur. Derken kalkar, gitmek ister. al-Hârîş b. Hammam onunla beraber gelip oğlunu görmek, onunla konuşmak istediğini söylediğinde, gülererek, hilesini anlamadığından dolayı onunla alay eder. Kendisinin, güzel ve etkili konuşması sayesinde istediğini yapan, amacına ulaşan birisi olduğunu söyler ve gider.

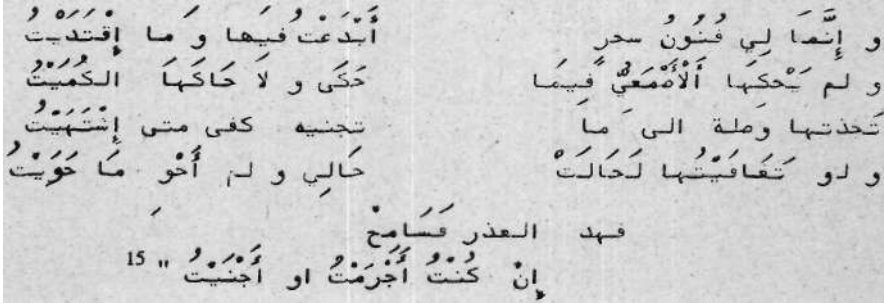
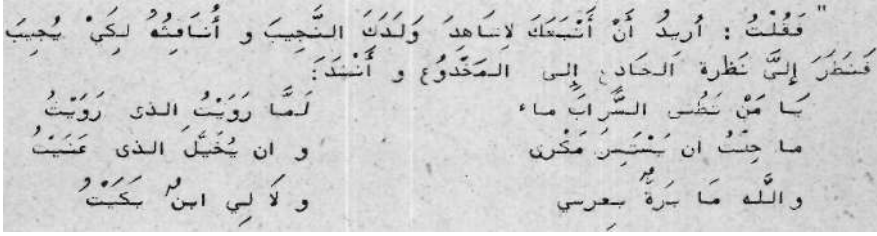
Makamede, güzel, belagatli konuşmanın önemli bir yeri olduğu görülmektedir. al-Hârîş bin Hammam Ve arkadaşlarının, gece otururlarken kapının vurulması ve kapıyı çalan kişinin söylediği şiiri duyduktan ve onun belagatli, güzel konuşmasından bilgili birisi olduğuna kanaat getirdikten sonra onu içeri almaları, bize bunu göstermektedir:

" قَالَ الْجَرُّ بْنُ هَمَّامٍ: فَلَمَّا خَلِينَا بَعْدُوبَةَ نَطَقَ وَ عَلِمْنَا مَا وَرَاءَهُ
بِدَقَّةٍ اِسْتَدْرَنَّا فَتَحَ الْبَابَ وَ تَلَقَّيْنَاهُ بِالْتَّرْحَابِ " ¹⁴

¹⁴ al-Harîrî, *Makamat*, I, 11, Bulak, Kahire-1317, s. 45.

"al-Hâris bin Hammâm şöyle dedi: (Adam tatlı dili ile bizi büyüleyince ve biz de onda birçok şeyler olduğunu anlayınca, kapıyı açmaya yöneldik ve onu merhaba diyerek karşıladık."

Daha sonra Abû Zayd al-Surûcî'nin onları güzel konuşması ve belagati ile etkiledikten ve istediği miktarda parayı aldıktan sonra, onlara güzel söz söyleme yeteneğinden dolayı bu işi becerdiğini söylemesi de, bu bölümde ele alınabilir:

"Şöyle dedim: Cömert çocuğunu görmek ve onunla konuşmak için, seninle beraber gelmek istiyorum. Bana, aldatan kişinin aldatılan kişiye bakışı gibi baktı, gözlerinden yaşlar gelinceye kadar güldü ve şu şiiri okudu:

Ey, rivayet ettiklerimi anlatınca serabı su sanan kişi,

Hilemin saklanacağını ve yapmak istediğim şeyin zor olacağını zannetmemiştim.

Vallahi ne Berre adında bir karım ve ne de söylediğim adda bir çocuğum vardır.

Ancak bende, harika bir şekilde kullandığım ve bunu yaparken de kimseyi taklid etmediğim söz sanatları vardır.

Ben öyle şeyler anlatırım ki, onları ne al-Aşmai ve ne de al-Kumayt söylemişlerdir.

Ben, onları istediğim şeylere ulaşmak için aracı yaptım. Eğer bu hileye başvurmamış olsaydım, kötü bir durumda bulunur ve şimdi elde ettiğim şeye sahip olamazdım. Eğer bu yaptığım, kendim veya başkası için bir suçsa bunu bağışla.

Makamede, benzetmeler de önemli bir yer tutmaktadır. Anlatıcı al-Hâriş bin Hammâm'm, arkadaşlarını ünlü bir hatip olan ve atasözlerine de geçmiş bulunan Sahbân'la¹⁶ kıyaslaması buna örnek olarak verilebilir:

سَمَرْتُ بِالْكُوفَةِ فِي لَيْلَةٍ أَدَسَمَهَا ذُو لُونَيْنِ وَ كَمَرَهَا كَعَبُودِ
مَنْ لَجِينٍ مَعِي رَفَقَةً عَدَّوْا بِلَبَانِ السَّيَانِ وَ سَحَّوْا عَلَى سَخَّانِ دَيْلِ
السَّيَانِ. 17

"Yarı aydınlık, yarı karanlık bir gecede Kufe'de sabaha kadar uykusuz kalmıştım. Ay, gümüş bir gerdanlık gibiydi. Arkadaşlarım da Sahbân'ı unutturacak kadar güzel konuşan kimselerdi."

Ayrıca, hikayenin sonunda yine Abü Zayd al-Surüci'nin kendisinin al-Aşmai ve al-Kumayt'tan daha iyi bir hatip olduğunu söylemesi de, bu bölümde ele alınabilir

III.2. *al-Küfiyya Adlı Makamede Şekil ve Üslup*

Makamede, anlatıcının açık olarak kendini belli etmesi, olayların bir anlatıcının dilinden anlatılması da, bir anlatım özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

”حكى الحرث بن همّام قال“ ، ”أخبر الحرث بن همّام قال“
veya ”روى الحرث بن همّام قال“ şeklindeki ifadeler görülmektedir. Ele aldığımız beşinci makame, ”حكى الحرث بن همّام قال“ ifadesiyle başlanmaktadır. Ancak bu ifade, sadece başlangıçta değil, olayların akışında da görülmektedir.

16 bkz. Koçak, İnci, "Arap Atasözlerine Geçmiş Edebiyatçılar", *Doğu Dilleri Dergisi*, 1983, 111, Sayı 4, s. 107

17 al-Harîrl, *Makamal*, I, 11, Bulak, Kahire 1317, s. 42.

Eser, hem mensur, hem de manzum parçalardan meydana gelmiştir. Anlatıcı (al-Râviya) al-Hâriş bin Hammâm'ın sözleri mensur, Afoû Zayd ai-Surücü'nin sözleri ise manzum olarak yer almıştır. Mensur parçalarda, seci kullanıldığı görülmektedir.

Şu örnekte olduğu gibi:

18 " فَاسْتَهْوَانَا اَسْمَرُ اِلَى اَنْ غَرَبَ الْقَمَرُ وَ غَلَبَ الشَّهْرُ " 18

Cümlelerin, genellikle kısa olduğu anlaşılmaktadır:

19 " وَ مَا قِيلَ فِي الْمَثَلِ الَّذِي سَارَ سَائِرُهُ خَيْرُ الْعِشَاءِ سَوَافِرُهُ " 19

Ayrıca, teşbihler ve mecazi kullanımlar da karşımıza çıkmaktadır. al-Hâriş bin Hammâm'ın, gelen kişinin Abû Zayd olduğunu anladığında, onu bir şiir ve nesir ayına benzetmesi, buna örnek olarak verilebilir:

" فَاِذَا هُوَ اَبُو زَيْدٍ فَقُلْتُ لَصُحْبِي لِبِهْتِكُمْ الضِّيفُ الْوَارِدُ بِلِ الْغَنَمِ الْبَارِدِ فَاِنْ يَكُنْ اَقْلُ قَمَرِ السَّعْرَى فَقَدْ طَلَحَ قَمَرُ السَّعْرِ اَوْ اِسْتَسَرَ بَدْرُ الْبَنْتَرَةِ فَقَدْ تَبَلَّجَ بَدْرُ النَّسْرِ " 20

"Bir de baktım ki, o Abû Zayd'dir. Arkadaşlarıma şöyle dedim: Gelen misafir sizlere kutlu olsun, o, hayırlı bir ganimettir. Eğer Şi'ra ayı battıysa, şiir ayı doğmuştur. Nasra yıldızı gizlendiyse, nesir ayı doğmuştur.

SONUÇ

Abbasiler Devrinde nesirde çeşitli türlerde eserler verilmiştir. Ancak bu türler içinde, bu devirde ilk defa ortaya çıkan ve orijinal *hü* tür olan vebu devrin, Arap Edebiyatına kazandırdığı tür, özellikle makama (makame) dir. al Hamazânî bu türü geliştirmiş ve edebi bir tür haline getirmiştir. Onun makamelerinde, anlatıcı 'İsa bin Hişâm'ın dilinden Abü'l Fath al-İskandari'nin hikayeleri anlatılmaktadır. al-Hamazani'-

18 al-Hariri, *Makâmât*, I, II, Bulak, Kahire 1397, s. 43.

19 ae, s. 45.

20 ae, s. 46.

den sonra al-Harîrî, makame türünü üslup ve şekil yönünden daha da geliştirmiştir. Onun, sayısı elliyi bulan makamelerinde anlatıcı al-Hâriş bin Hammâm'ın dilinden Abû Zayd al-Surûcî'nin maceraları anlatılır. Makamelerde, genellikle bir ders verme amacı gözetilmekte ve bundan dolayı, eğitici bir yön de bulunmaktadır.

Örnek olarak incelediğimiz beşinci makame al-Küfiyya'da ana tema güzel ve belagatli konuşma ve bunun etkileyici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Makamede hem manzum, hem mensur parçalar bulunmaktadır. Çeşitli söz sanatları kullanılmıştır. Seci, teşbih gibi sanatlara yer verildiği görülmektedir. Ayrıca, çeşitli at as özlerinden esinlenilerek kârşdaştırmalar yapılmıştır. Dil, genellikle ağırdır ve şerhe ihtiyaç göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Brockelmann, Cari, "Makame", *İslam Ansiklopedisi* VII, M.E.B, İstanbul 1988, s. 197-201.
- Halil Mardam, *al-Câhiz*, Matbaa al-İtidâl, Kahire 1930.
- Hanna al-Fâhûrî, *Târih al-Abad al-Arabî*, al-Maktaba al-Bulisiyya (12. baskı), Beyrut 1987.
- al-Harîrî, *Makamat*, I, II, Bulak, Kahire 1937.
- , *Makamat* (Çev. Sabri Sevsevil), M.E.B, İstanbul 1986.
- Huart, Clément, *Arab ve İslam Edebiyatı* (Çev. Cemal Sezgin), Ankara Tarihsiz.
- Koçak, İnci, Arap "Atasözlerine Geçmiş Edebiyatçılar", *Doğu Dilleri Dergisi*, III, Sayı 4, Ankara 1983, s. 107-113.
- , "al-Hariri'nin Makamatı'ndaki Bazı Atasözleri ve Deyimler", *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, XXX, Sayı 1-2, s. 185-192.
- Margoliouth, D.S, "al-Hariri", *İslam Ansiklopedisi*, V, M.E.B, İstanbul 1988, s. 237-238.
- Muhammad Mahdi al-Basir, *Fil Adab al-Abbasi*, Matbaa al-Nacah, Bağdat 1949.
- de Vaux, Carra, "al-Cahiz", *İslam Ansiklopedisi* III, M.E.B, İstanbul 1988, s. 12-14.
- Yâküt al-Hamavi, *Mu'cam al-Udabâ*, I-XVI, Kahire 1937.